

افعال وجهی در ترکی آذری

* کیوان زاهدی

دانشگاه شهید بهشتی

** آنیتا بازیان

دانشگاه شهید بهشتی

چکیده

این پژوهش به بررسی وجه و وجه‌نمایی افعال وجهی در زبان ترکی آذری می‌پردازد. وجه - وجه‌نمایی طبیعی نحوی - معنایی داشته و دیدگاه گوینده را به آن چه بیان می‌دارد نشان می‌دهد. افعال وجهی یکی از راه‌های بیان وجه می‌باشند. چارچوب این پایان‌نامه بر پایه آراء و نظرات اف. آر. پالمر پیرامون وجه و وجه‌نمایی (1986، 2001) بنا نهاده شده است. این تحقیق پیکره‌ای از دو هزار جمله فراهم آورده که با بررسی آن‌ها سه وجه خبری، امری و التزامی با درجات امکان و الزام به دست آمده است. همچنین تمایز بین وجه و وجه‌نمایی در این پژوهش به وضوح نمایان داده شده است به طوری که وجه، صورت و ظاهر فعل و وجه‌نمایی نقش و کاربرد آن می‌باشد. نیز سه وجه‌نمایی برداشتی، درخواستی و توانمندی در زبان ترکی آذری یافت شد.

کلیدواژه‌ها: وجه، وجه‌نمایی، افعال وجهی، ترکی آذری

Modal Verbs in Azeri Turkish

Keivan Zahedi

Assistant Professor, Department of Linguistics
Faculty of Letters and Human Sciences, Shahid Beheshti University

Anita Bazian

M.A, Department of Linguistics
Faculty of Letters and Human Sciences, Shahid Beheshti University

Abstract

This research is an attempt to look into the behavior of modal verbs in Azeri Turkish. Mood - Modality is of a syntactic - semantic nature and it represents the speaker's attitude towards what s/he says. Modal verbs substantiate modality in a language. This study uses Palmer's descriptive framework of mood and modality (1986, 2001). The research provides a corpus of two thousand sentences on the basis of which three mood types including Indicative, Subjunctive and Imperative and also two degrees of Possibility and Necessity are identified. Besides, the distinction between mood and modality is clearly established: mood is form and modality is function. In addition, three chief modalities of Epistemic, Deontic and Dynamic are recognized in Azeri Turkish.

Keywords: Mood, Modality, Modal Verbs, Azeri Turkish

* دکترای زبان‌شناسی از دانشگاه تربیت مدرس. استادیار گروه زبان‌شناسی در دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
** کارشناس ارشد زبان‌شناسی.

1- مقدمه

از دیدگاه سنتی، وجه (Mood) آن جنبه از ساختار فعل است که معمولاً در صورت صرفی آن نمایان می‌شود و صرفاً مقوله‌ای دستوری محسوب می‌گردد، چنانچه پالمِر (1986: 21) آن را مانند زمان، دستوری و مانند نمود (Aspect)، ساختواژی - نحوی (Morphosyntactic) به شمار می‌آورد. اما وجه‌نمایی (Modality) مفهوم عام‌تری را در بردارد و مقوله‌ای معناشناختی است. به عبارت دیگر، همانطور که زاهدی (2007: 1-3) بیان می‌دارد اگرچه در حوزه بررسی‌های دستوری و زبان‌شناختی مرز مشخصی میان وجه و وجه‌نمایی دیده نمی‌شود و در بسیاری از موارد این دو به جای هم به کار گرفته شده‌اند، اما وجه صورت است و مقوله‌ای ساخت واژی - نحوی در حالی که وجه‌نمایی نقش است و از ویژگی‌های معنایی می‌بایست تلقی گردد. در این پژوهش نیز همین تمایز مدنظر خواهد بود.

حال، انعکاس ویژگی معنایی وجه‌نمایی در صورت ساخت واژی - نحوی که همان وجه می‌باشد، هم می‌تواند در خود ساختار فعل نمود یابد که عموماً همان صرف فعل واژگانی نام دارد و هم از طرق دیگر مانند به کارگیری افعال وجهی. این همان تمایزی است که زاهدی (2007: 4-6) از آن به ترکیبی و یا تحلیلی بودن وجه در بازنمایی وجه‌نمایی یاد می‌نماید. به این ترتیب، افعال وجهی یکی از راه‌های نمود وجه‌نمایی در زبان‌های مختلف می‌باشند.

موضوع پژوهش حاضر بررسی وجه‌نمایی و نمود تحلیلی آن، یعنی افعال وجهی، در زبان ترکی آذری است. چارچوب بررسی نیز، از یک سو دیدگاه‌ها و نظرات زبان‌شناس انگلیسی اف. آر. پالمِر (F. R. Palmer) است که به‌طور خاص در آثار او بین سال‌های 1974 تا 2001 انعکاس یافته است و از سوی دیگر تمایز اساسی مطرح شده توسط زاهدی (2007) که در بالا به آن اشاره شد. روش انجام پژوهش نیز توصیفی - تحلیلی پیکره - بنیاد است.

لازم به ذکر است اگرچه در زبان ترکی آذری پژوهش‌هایی مانند بررسی نمود، نظام آوایی، آرایش سازه‌ها صورت گرفته است، اما هیچ پژوهشی به مقوله وجه، افعال وجهی و وجه‌نمایی در این زبان نپرداخته‌اند. لذا انجام این پژوهش در زبان ترکی آذری که زبانی پرگوشور در ایران است ضروری است.

این پژوهش بر پایه دو سؤال بنا گردیده است: (1) افعال وجهی در زبان ترکی آذری کدام‌اند؟ و (2) درجات افعال وجهی چه می‌باشند؟

در پاسخ به این دو سؤال، دو فرضیه به ترتیب زیر ارایه می‌گردد: اول آن که در زبان ترکی آذری سه فعل وجهی «بیلماخ»، «گرک»، «الماخ» و قید وجهی «بلک» یا فارسی شده آن «شاید» وجود دارند. و دوم آن که درجات وجه‌نمایی بیان شده توسط افعال وجهی در ترکی آذری همانند زبان‌های فارسی و انگلیسی، «امکان» و «الزام» می‌باشند.

از آن‌جا که افعال وجهی دارای معانی مختلفی بوده و امکان ظهور در بافت‌های متعددی را دارند، لذا تنها رویکردی که می‌تواند در این بررسی کارآمد باشد مطالعه دقیق مجموعه‌ای از شواهد کاربرد این افعال در زبان است. به این ترتیب، در این پژوهش، روش گردآوری داده‌ها به دوگونه زیر انجام پذیرفته است:

الف - ضبط مکالمه‌های طبیعی گویشوران آذری زبان.

ب - بررسی جمله‌های وجهی و غیروجهی رمانی به زبان ترکی آذری به نام «شامان». این مقاله در پنج بخش تنظیم گردیده است. بخش اول (مقدمه حاضر) که به بیان مسئله، سؤال‌ها و فرضیه‌های پژوهش، چارچوب نظری و روش انجام پژوهش پرداخته است. بخش دوم به پیشینه مختصری از زبان ترکی آذری و نیز بررسی آراء پالمر در مورد وجه و افعال وجهی و وجه‌نمایی می‌پردازد. بخش سوم آثار نویسندگان آذری زبان را معرفی می‌نماید. در بخش چهارم با ارایه نمونه‌ای از پیکره داده‌های گردآوری شده شامل مکالمات ضبط شده گویشوران ترک زبان و همچنین رمانی به زبان ترکی، وجه و وجه‌نمایی و افعال وجهی مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد. و سرانجام بخش پنجم که نتیجه‌گیری است. پی‌نوشتی نیز پس از بخش پنجم جهت معرفی کوتاه نوشت‌های به کار رفته در این پژوهش آورده می‌شود.

2 - پیشینه

در این بخش در آغاز به معرفی ترکی آذری و سپس به ارایه چارچوب نظری این پژوهش می‌پردازیم.

2-1 مختصری از زبان ترکی آذری

زبان امروزی آذربایجان که از آن به نام آذربایجانی یا آذری نام می‌برند به زبانی اطلاق می‌شود که اکثریت بزرگ سکنه محدوده‌ای که از نظر جغرافیایی نام آذربایجان بر خود دارد

به‌طور عام و اقوام و عشایر و واحدهای پراکنده‌ای به فواصل دور و نزدیک از این خطه جغرافیایی به آن تکلم می‌کنند.

این زبان منشعب از شاخه ترکی زبان‌های آلتائیک است که موطن اصلی آن در ادوار تاریخی نخست جلگه‌های وسیع آسیای مرکزی و سواحل ینی‌سئی بوده و بعداً در طول اعصار و قرون در نتیجه مهاجرت و اسکان قبایل و اقوام ترک زبان گسترش یافته و دامنه آن از یک طرف تا سوریه و بین‌النهرین و از طرف دیگر تا شبه جزیره بالکان کشانده شده است.

زبان آذربایجانی، که در گروه‌بندی امروزی زبان‌های ترکی جزو زبان‌های گروه جنوب غربی محسوب می‌گردد، در عین حال که در اساس از زبان عشیره اوغوز منشعب گشته است در سیر تاریخی خود به اقتضای موقعیت جغرافیایی این خطه از یک طرف با عناصر شاخه‌های دیگر زبان ترکی قدیم و در درجه اول با زبان قباچاق که به وسیله قبایل ترک زبان به این نواحی منتقل می‌شده الفت یافته و از طرف دیگر با زبان‌های فارسی و کردی در جنوب و مغرب و با زبان‌های گرجی و ارمنی و روسی در شمال غربی مجاورت و آمیزش پیدا کرده است.

اولین خصوصیت بارزی که در ترکیب ساختمانی کلمات و الفاظ زبان‌های ترکی به نظر می‌رسد جنبه التصاقی یا پیوندی این زبان‌هاست. در زبان‌های التصاقی یا پیوندی، علاوه بر ریشه کلمات که از یک یا چند هجا تشکیل می‌یابند ادات پیوندی وجود دارد. این پیوندها در زبان دو وظیفه مشخص را انجام می‌دهند: یک دسته از آن‌ها با پیوستن به آخر ریشه‌ها کلمه‌هایی با مفاهیم مستقل و جداگانه به وجود می‌آورند و به این وسیله بر میزان ذخیره کلمه‌های زبان می‌افزایند و دسته دیگر ضمن الحاق به آخر کلمات و الفاظ تصریف و حالت‌پذیری آن‌ها را در کلام میسر می‌سازند.

در این دسته از زبان‌ها رادیکال کلمه ثابت بوده و به سهولت از ادات پیوندی قابل تشخیص است. این زبان‌ها ممکن است پیشوندی یا پسوندی باشند. یعنی امکان دارد پیوندها به اول یا آخر ریشه‌ها و کلمات افزوده می‌شوند. در زبان‌های ترکی پیوندها به دو نوع عمده توصیفی و تصریفی تقسیم می‌شوند. پیوندهای توصیفی به لحاظ این که نقش خود را در داخل کلمه و در زمینه مفهوم جدید بخشیدن بر آن ایفا می‌کنند از پیوندهای تصریفی که وظیفه ارتباط کلمه را با سایر اجزای کلام فراهم می‌سازند به ریشه نزدیک‌ترند.

2- بررسی دیدگاه پالمر (1974، 1979، 1986، 2001) پیرامون وجه

اف. آر. پالمر از معدود زبان‌شناسانی است که مقولهٔ وجه و افعال وجهی را مشخصاً از دیدگاه زبان‌شناختی و با بهره‌گیری از نظرات پیشگامان خود مورد بررسی قرار داده است کتاب 1986 او با بررسی مقولهٔ وجه در قالب رویکردی رده‌شناختی آغاز شده است. او برای توجیه درستی رویکرد خود دو فرض را در ابتدا مطرح می‌سازد. اول این که تشخیص مقوله‌ای دستوری مانند وجه که شبیه نمود، زمان دستوری، شمار، جنس و غیره باشد امکان‌پذیر است و دیگر این که این مقوله می‌تواند در زبان‌های مختلف و غیرمرتبط شناسایی، توصیف و مقایسه شود و این همان رده‌شناسی (Typology) است.

سپس وی با بررسی دو زبان شناخته شدهٔ لاتین و انگلیسی ادعا می‌کند که فرض اول قابل اثبات است. زبان لاتین از جمله زبان‌هایی است که برای بیان وجه از وجه فعلی یعنی تغییر ساختار فعل استفاده می‌کند و نظام وجهی آن شامل سه وجه اخباری، التزامی و امری است. در حالی که زبان انگلیسی برای بیان وجه از افعال وجهی مانند Can, May, Must, Will و غیره کمک می‌گیرد. از دیدگاه پالمر تمایز موجود میان وجه و گزاره بسیار به تمایز بین کنش بیانی (Locutionary Act) و کنش غیربیانی (Illocutionary Act) آستین نزدیک است زیرا در کنش بیانی ما چیزی را می‌گوییم در حالی که در کنش غیربیانی کاری را انجام می‌دهیم، به پرسشی پاسخ می‌دهیم، حکمی صادر می‌کنیم و یا قول می‌دهیم (1986: 14). به باور پالمر، وجه در زبان به ویژه زمانی که از لحاظ دستوری نشان‌دار می‌شود ضرورتاً فرد بنیاد است (1986: 16).

Mood یک اصطلاح دستوری است در حالی که Modality یک اصطلاح معناشناختی است و به معنایی که معمولاً با Mood همراه است مربوط می‌شود. وجه‌نمایی به سه نوع اصلی تقسیم می‌شود: برداشتی، درخواستی و توانمندی، که این سه را نقش‌های اصلی وجه نیز به شمار می‌آورند. پالمر با استفاده از دو فعل وجهی Can و May برای روشن شدن این تقسیم‌بندی مثال‌های زیر را آورده است (1974: 97):

John may be in his office	(برداشتی)
John may/can come in now	(درخواستی)
John can run ten miles with ease	(توانمندی)

تفاوت سه جملهٔ بالا از لحاظ معنا: در جملهٔ اول قضاوتی پیرامون در دفتر کار بودن شخص صورت می‌گیرد (وجه برداشتی)، در جملهٔ دوم به او اجازه داده می‌شود که به داخل

بیايد (وجه درخواستی) و در جمله سوم وی قدرت و توانایی آن را دارد که ده مایل را به آسانی بدود (وجه توانمندی). معانی همراه با وجه‌نمایی درخواستی با آن‌چه که با وجه‌نمایی برداشتی همراه است تفاوت زیادی دارند. وجه‌نمایی برداشتی به عقیده، دانش، حقیقت و غیره در ارتباط با یک گزاره مربوط می‌شود، در حالی که وجه‌نمایی درخواستی همواره به یک کنش (Action) مربوط است، کنشی که یا از سوی خود گوینده و یا از سوی دیگران انجام می‌شود. اما این دو در عین داشتن تفاوت در یک ویژگی مشترکند: هر دو فرد بنیاد هستند.

3 - آثار نوشته شده به زبان ترکی آذری درباره وجه در زبان ترکی آذری

در این بخش به بررسی چهار اثر خواهیم پرداخت که به تحلیل زبان ترکی آذری پرداخته‌اند. از این میان صرفاً اثر اول (زهتابی) است که به زبان ترکی آذری نگاشته شده است و سه بررسی دیگر به زبان فارسی نگارش یافته‌اند.

3-1 محمد تقی زهتابی (1379)

تنها اثر موجود درباره وجه به زبان ترکی آذری به نگارش محمدتقی زهتابی می‌باشد. زهتابی (1379: 294 - 249) وجوه را به نه نوع اختصاصی و یک نوع وجه عمومی تقسیم می‌نماید: وجه مصدری، وجه امری، وجه خبری، وجه غیرشهودی، وجه لازم، وجه التزامی - آرزویی، وجه واجب، وجه استمراری، وجه شرطی. علاوه بر آن‌ها وجه توانایی نیز وجود دارد که با همه زمان‌ها قابل استفاده می‌باشد.

3-2 آثار نوشته شده به زبان فارسی درباره وجه در زبان ترکی آذری

در این قسمت به مروری اجمالی بر آثاری درباره وجه در زبان ترکی آذری به نگارش فرزانه (1371)، شعبانی (1382)، هادی (1374) خواهیم پرداخت.

3-2-1 فرزانه (1371)

فرزانه (1371: 125 - 146) زبان ترکی آذری را دارای هفت وجه: اخباری، امری، شرطی، الزامی، آرزویی، وصفی، مصدری و وجه حالت می‌داند. او پیوندهای وجه و زمان را این‌گونه

معرفی می‌نماید: «آن‌ها پیوندهایی هستند که اشکال مجرد فعل را به قالب‌های وجه و زمان می‌ریزند. این پیوندها هم جنبهٔ وجه و هم جنبهٔ زمان دارند. جنبهٔ وجه در تمام آن‌ها و جنبهٔ زمان در برخی از آن‌ها وجود دارد. یعنی نوعی از این پیوندها تنها وجه و نوعی دیگر هم وجه و هم زمان را مشخص می‌کنند.»

3 - 2 - 2 شعبانی (1382)

شعبانی (1382: 309 - 327) زبان ترکی آذری را دارای وجوه متنوعی می‌داند که در کتاب خود به آن‌ها می‌پردازد: وجه اخباری، وجه روایتی (غیر شهودی)، وجه وجوبی (تأکیدی) وجه لزومی، وجه استمراری، وجه التزامی - تمنایی، وجه امری، وجه توانایی، وجه وجوبی وجه استمراری، وجه شرطی، وجه سؤالی.

3 - 2 - 3 هادی (1374)

هادی (1374: 168 - 180) معتقد است وجوه افعال ترکی بسیار متنوع می‌باشند: وجه اخباری، وجه روایتی (غیر شهودی)، وجه لزومی، وجه وجوبی، وجه امری، وجه التزامی و تمنایی، وجه شرطی، وجه توانایی، وجه سؤالی، وجه استمراری.

3 - 3 خلاصه بررسی‌ها

با بررسی آثار دستوری زبان ترکی آذری بر روی وجه نشان داده شد این وجوه بین تمامی آنان مشترک می‌باشند: وجه خبری، وجه امری، وجه شرطی، وجه وجوبی یا تأکیدی، وجه التزامی - تمنایی.

4 - جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها

در این قسمت نگارنده پیکره‌ای دو هزارتایی شامل جمله‌ها شفاهی که از طریق ضبط محاورهٔ گویشوران به دست آمده و جمله‌ها کتبی که برگرفته از کتاب رمان آذری می‌باشند را تحلیل نموده است. البته در این مقاله تنها قسمت بسیار کوچکی از این جمله‌ها آورده خواهند شد.

4 - 1 جمله‌های گونه گفتاری

شکلات آل ایم
 şokolat al-im
 1ش م - خر شکلات
 "شکلات بخرم؟"

ایندی هامیسی آچیل ایپ
 İndi hami-si aç-il-ip
 3ش م - پ ز نق - پ مچ - بازکن
 3ش م - پ ملک - همه حالا
 "حالا همه باز شده‌اند"

جوان سیز ایندی گی ایز
 javan-siz indi giy-iz
 2ش ج - پوش حالا 2ش ج - فربودن - جوان
 "جوان هستید حالا بپوشید"

میزلر این باش لاری آت ایدی
 miz-lær-in baş-lar-i at idi
 3ش م - فربودن - پ ز گذ اسب
 3ش م - پ ج - سر - پ ملک - پ ج - میز
 "سرمیزها اسب بود"

گویارام گلین لریم گیسین لر
 goy-ar-am gælin-lær-im giy-sinlær
 3ش ج - پوش 1ش م - پ ملک - پ ج - عروس
 1ش م - پ ز آی - گذار
 "می گذارم عروس‌هایم بپوشند"

دا نه اله جی ایخ
 da næ elæ-jæy-ix
 1ش ج - پ ز آی - انجام ده چه دیگر
 "دیگر چه می شود کرد"

گرک گییه سن
 gæræk giy-æ-sæn
 2ش م - پ ال - پوش باید
 "باید بپوشی"

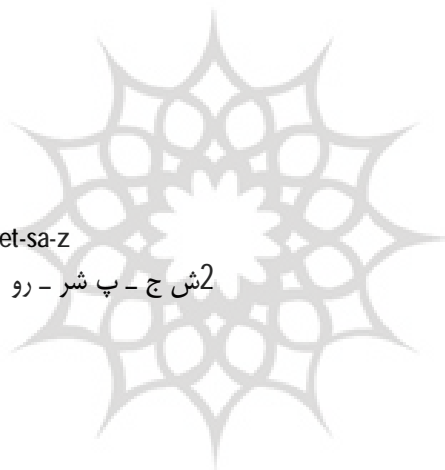
انه ددی سکسان تومن
 o-n-e de-di sæksan Tomæn
 تومن هشتاد 3ش م - پ ز گز - گو پ مف مس - ومی - آن
 "آن را گفت هشتاد تومان"

چای گنیریم؟
 çay gætir-im?
 1ش م - آور چای
 "چای بیارم؟"

میلاد اگت سز
 milad-a get-sa-z
 2ش ج - پ شر - رو پ مف به ای - میلاد
 "اگر به میلاد بروید"

آلماخ یخده
 almax yox-di
 ف ک بودن - نیست خریدن
 "خریدن وجود ندارد"

من سومیرم
 mæn sev-m-ir-æm
 1ش م - پ زحا - پ نف - دوست دار
 "من دوست ندارم"

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 پرتال جامع علوم انسانی

گلین گداخ

gæl-in ged-ax

1ش ج - رو 2ش ج - آی

"بیایید برویم"

ا لار چخ یمه لی ایدی

o-lar çox ye-mæli idi

3ش م - ف ک بودن - زگذ پ لا - خور خیلی پ ج - آن

"آن‌ها خیلی خوردنی بودند"

ا نو بیسن دیاسان

o-n-u yi-y-æ-sæ-n doy-ar-san

2ش م - پ زای - سیرشو 2ش م - پ شر - پ ال - ومی - خور پ مف مس - ومی - آن

"اگر آن را بخوری سیر می‌شوی"

4 - 2 جمله‌های گونه نوشتاری

ایمامزاده نی اقورری ایپ لار

imamzadə-n-i oquru-y-ip-lar

3ش ج - پ نق - ومی - دزدی کن پ مف مس - ومی - امامزاده

"امامزاده را سرقت کرده‌اند"

من ده راضیم

mæn də razi-æm

1ش م - زحا - ف ک بودن - راضی هم من

"من هم راضی هستم"

نه احتیاجی میز وار

næ ehtiaj-imiz var

3ش م - زحا - ف ک بودن پ ملک - احتیاج چه

"چه احتیاجی داریم"

گلین ایستیه جاخ

gælin isti-y-æjax

ش³ م - پ زآی - ومی - خواه - عروس

"عروس خواهد خواست"

اقلونا نصیحت وررر

oqlu-n-a næsihæt ver-ær

ش³ م - پ زآی - ده - نصیحت - پ مف به ای - ومی - پسر

"پسرش را نصیحت خواهد کرد"

دامادینا دیه بیلیمیر

damad-a di-y-æ-bil-m-ir

ش³ م - پ زح - پ نف - ف ک توانستن - پ ت - ومی - گوی - پ مف به ای - داماد

"به دامادش نمی‌تواند بگوید"

گلینه دماق الور

gælin-æ de-maq ol-ur

ش³ م - پ زفر - شو - پ مص - گوی - پ مف به ای - عروس

"به عروس می‌شود گفت"

اوتان

utan

ش² م - خجالت بکش

"خجالت بکش"

آدام گوزو وار گورور

adam göz-u var gör-ur

ش³ م - پ زح - بین - ش³ م - زح - دار - پ ملک - چشم - آدم

"آدم چشم دارد می‌بیند"

گور نه خانم الدولار
 gör næ xanim ol-du-lar
 3ش ج - پ زگذ - شو خانم چه ببین
 "ببین چه خانم شدند"

هامیسی دا خوشبخت الدولار
 hami-si da xosbæxt ol-du-lar
 3ش ج - پ زگذ - شو خوشبخت هم پ اض - هم
 "همشون هم خوشبخت شدند"

گول تکین اوشاخ لاری السون
 gül tækin uşax-lar-i ol-sun
 3ش م - باش پ ملک - پ ج - بچه مثل گل
 "بچه‌های مثل گل داشته باشد"

ا دا چخ سختی چکیپ
 o da çox sæxti çæk-ip
 3ش م - پ نق - کش سختی خیلی هم او
 "او هم خیلی سختی کشیده است"

یانیم نان اوزاخ الماسین
 yan-im uzax ol-ma-sin
 3ش م - پ نف - شو دور پ ملک - پیش
 "از پیشم دور نشود"

شادلیخ دان اقلی ایرم
 şadlix-dan aqli-y-ir-æm
 1ش م - پ زحا - ومی - گریه کن پ مف ازى - شادی
 "از شادی گریه می‌کنم"

4 - 3 تحلیل داده‌ها و نتایج

نتایج به دست آمده بر مبنای کل این پیکره دو هزارتایی می‌باشد. جمله‌ها شفاهی و کتبی به‌طور جداگانه مورد بررسی قرار گرفته‌اند ولی نتایج حاصله یکسان می‌باشند.

با توجه به این که وجه «Mood» صورت ظاهری فعل و وجه‌نمایی «Modality» نقش و کاربرد آن است، بنابراین با بررسی این داده‌ها سه وجه خبری، امری و التزامی در دستگاه وجهی ترکی آذری یافت گردید که دیگر وجوه نامبرده در کتاب‌های دستوری مانند وجه آرزویی و یا الزامی تنها نقش و کاربرد را نشان می‌دهند.

- سه وجه‌نمایی برداشتی، درخواستی و توانمندی نیز در زبان ترکی آذری همانند زبان فارسی و انگلیسی وجود دارند.

- با بررسی‌های به عمل آمده بر روی این پیکره این نتیجه حاصل شد که هم در محاورات و هم در رمان تعداد جمله‌ها وجه خبری از بسامد بالاتری نسبت به دیگر وجوه برخوردار است.

- افعال وجهی زبان ترکی آذری «گرک»، «الماخ»، «بیلماخ»، «باشارماخ» می‌باشند.

- فعل «ایستماخ» نیز که معادل «خواستن» زبان فارسی است به همراه فعل التزامی بعد از خود ظاهر می‌شود.

ایستمیر گتسین
istæmir gedsin

- پسوند «miş» سازنده زمان گذشته با وجه‌نمایی غیرشهودی (روایتی) است.
gælæn oqlan elçi imiş

این وجه‌نمایی نشان می‌دهد که گوینده خود شاهد رویداد نبوده و از کسی دیگر درباره آن شنیده است و یا براساس شواهد به آن نتیجه رسیده است.

- پسوند «miş» وقتی با پسوند «di» همراه شود دیگر دارای وجه‌نمایی غیرشهودی یا روایتی نخواهد بود.

fikrini gatmişdi

- هر دو پسوند «miş» و «di» دارای نمود کامل هستند.

5 - نتیجه گیری

با توجه به سؤال‌های مطرح شده در بخش اول: (افعال وجهی در زبان ترکی آذری کدام‌اند؟ و درجات افعال وجهی چه می‌باشند؟) و براساس داده‌های ارایه شده در بخش چهارم نتیجه می‌گیریم افعال وجهی در زبان ترکی آذری شامل: «گرک»، «الماخ»، «بیلماخ»، «باشارماخ» می‌گردند. همچنین درجات افعال وجهی در حوزه وجه‌نمایی در این زبان صرفاً «امکان و الزام» را در بر می‌گیرند.

به عبارت دیگر، در زبان ترکی آذری با بررسی دستگاه وجه این نتیجه حاصل شد که فعل می‌تواند به سه صورت متجلی گردد: یکی به صورت بن مضارع، دیگری فعل امری و نیز صورت التزامی. با بررسی مثال‌های شفاهی و کتبی موجود به این نتیجه رسیدیم که در زبان ترکی نیز مانند زبان فارسی وجه‌نمایی‌های برداشتی و درخواستی وجود دارند که برای نشان دادن هریک ابزار خاصی را به کار می‌بریم. مثلاً وجه‌نمایی‌های درخواستی از فعل وجهی «گرک» و یا در وجه‌نمایی‌های برداشتی از افعال وجهی «الماخ، بیلماخ» استفاده می‌شود.

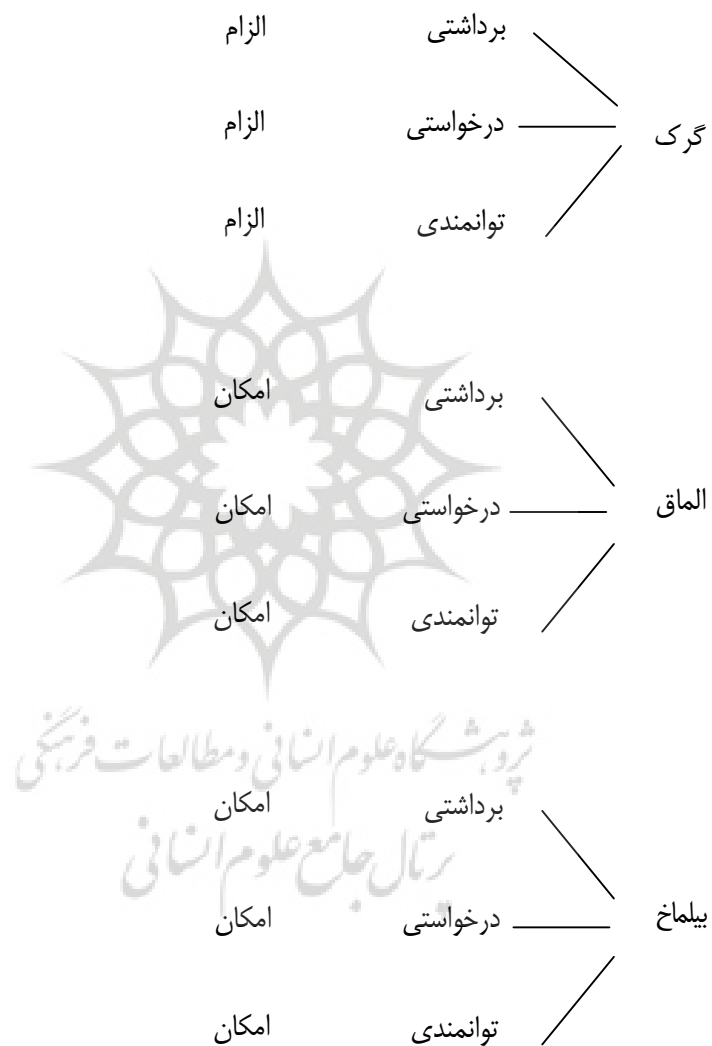
همچنین، در نظام وجهی بیشتر زبان‌هایی که مجهز به دستگاه وجهی هستند درجاتی نیز برای این دستگاه در نظر گرفته می‌شود. با توجه به مطالعات نگارنده در زبان‌های فارسی و انگلیسی همان درجات در زبان ترکی آذری نیز یافت شد و این درجات عبارتند از «امکان و الزام» که میزان قوت و ضعف را در وجه‌نمایی‌های برداشتی، درخواستی و توانمندی نشان می‌دهند.

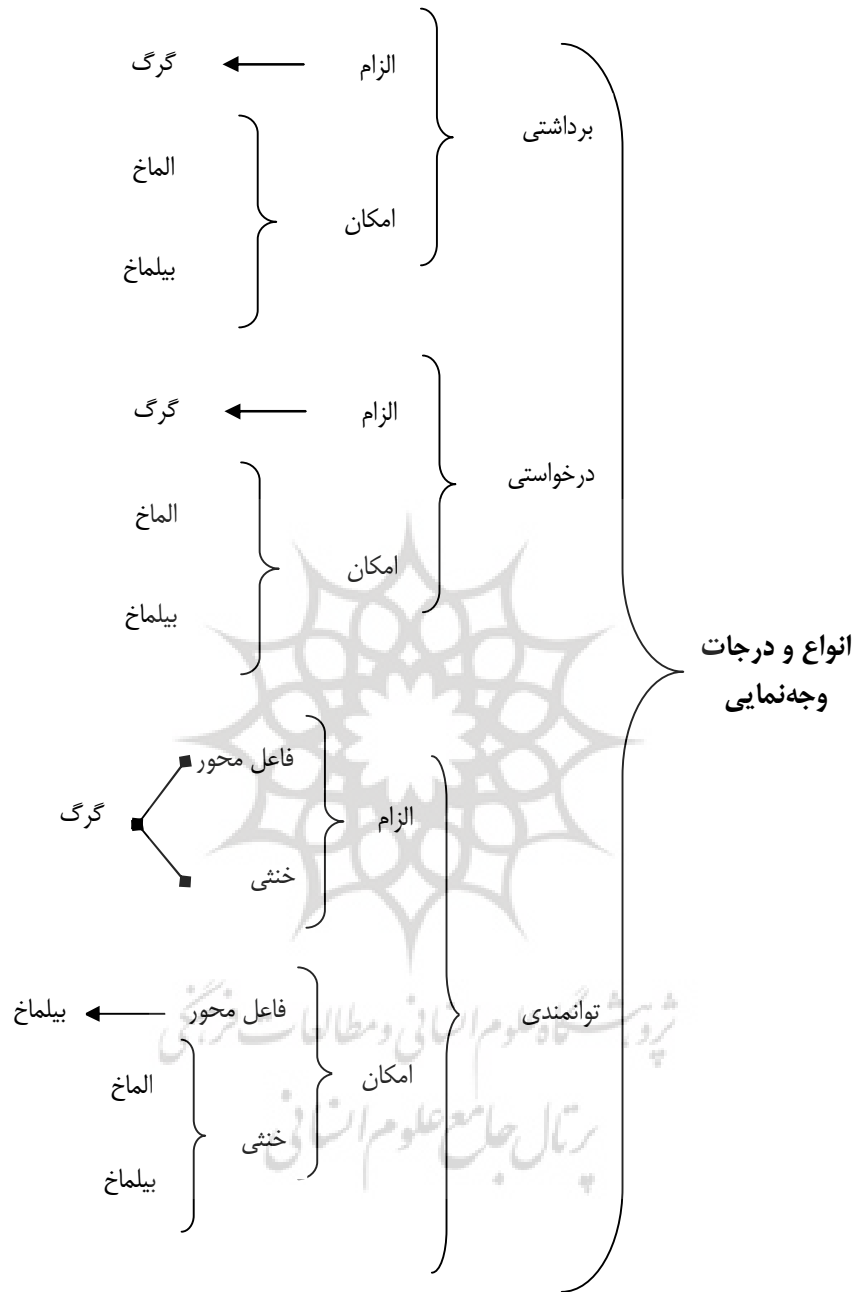
با توجه به این که وجه «Mood» صورت ظاهری فعل و وجه‌نمایی «Modality» نقش و کاربرد آن است، بنابراین با بررسی این داده‌ها سه وجه خبری، امری و التزامی در دستگاه وجهی ترکی آذری یافت گردید که دیگر وجوه نامبرده در کتاب‌های دستوری مانند وجه آرزویی و یا الزامی تنها نقش و کاربرد را نشان می‌دهند. سه وجه‌نمایی برداشتی، درخواستی و توانمندی نیز در زبان ترکی آذری همانند زبان فارسی و انگلیسی وجود دارند که خود در درجات فوق‌الذکر می‌گنجد.

همچنین، با بررسی‌های به عمل آمده بر روی پیکره داده‌های گردآوری شده، نتیجه دیگر آن است که هم در صورت گفتاری و هم در گونه نوشتاری تعداد جمله‌های وجه خبری از بسامد بالاتری نسبت به دیگر وجوه برخوردار است. به علاوه، در ترکی آذری اگرچه صورت

وجوه امر و التزام متفاوتند ولی در بعضی صیغگان یکی می‌شوند مثلاً در سوم شخص مفرد و جمع و نیز اول شخص جمع.

به این ترتیب هر دو فرضیه ارایه شده در این مقاله توسط داده‌ها تأیید می‌گردد. شکل زیر نمایی است از نتایج به دست آمده از تحلیل وجه و وجه‌نمایی افعال وجهی در ترکی آذری.

کوتاه نوشتها

ال: الزام	آر: آرزو	آی: آینده	اس: استمرار
اض: اضافی	افا: اسم فاعلی	ام: امر	امص: اسم مصدر
بع: بعید	بن: بن	پ: پسوند	ت: توانایی
تم: تملیک	تمن: تمنا	ج: جمع	ح: حکایتی
حا: حال	حت: حالت	حر: حرف ربط	خ: خبری
دار: دارندگی	ر: روایتی	ز: زمان	سب: سببی
سو: سؤالی	ش: شخص	شر: شرط	صف: صفت فعلی
صفا: صفت فاعلی	صلی: صفت لیاقت	صمفا: صفت مفعولی	عم: عمومی
ف: فعل	ف ک: فعل کمکی	فر: فراگیر	فر: فعل ربط
قی: قید	ک: کمکی	گذ: گذشته	لا: لازم
لی: لیاقت	م: مفرد	مج: مجهول	مس: مستقیم
مص: مصدر	مع: معرفه	مف: مفعولی	مف فی: مفعول فیه
مف مس: مفعول مستقیم	مف من: مفعول منه	ملک: مالکیت	می: میانجی
نا: ناقص	ند: نداری	نف: نفی	نق: نقلی
و: واج	واج: واجب		

منابع

- آغداشلی، ع. م. 1379. شامان. تهران: انتشارات استاندارد.
- اخلاقی، فریار. 1377. بررسی نحوی - معنایی افعال وجهی در فارسی امروز. پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- انوری، حسن و حسین احمدی گیوی. 1373. دستور زبان فارسی. تهران: انتشارات فاطمی.
- دابی جواد، سیدرضا. 1350. دستور زبان فارسی و راهنمای تجزیه و ترکیب. اصفهان: شهسواری.
- زهتابی، محمدتقی. 1379. معاصیر ادبی آذری دیلمی. تبریز: انتشارات آشینا.
- سرهنگیان، حمید. 1352. "فعل معین در زبان". نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی. تبریز: س 25: ص 51 - 62.
- شعبانی، رضا. 1382. دستور زبان ترکی. اردبیل: انتشارات نیما کتبی.

- شفایی، احمد. 1363. مبانی علمی دستور زبان فارسی. تهران: نوین.
- فرزانه، محمدعلی. 1371. مبانی دستور زبان آذربایجانی (2). تهران: نشر فرهنگ.
- ماهوتیان، شهرزاد. 1378. دستور زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناختی. برگردان مهدی سماپی. تهران: نشر مرکز.
- ناتل خانلری، پرویز. 1377. دستور زبان فارسی. تهران: انتشارات توس.
- هادی، اسماعیل. 1374. ترکی هنر است. تبریز: انتشارات احرار.

- Boyle, J. A. 1966. *Grammar of Modern Persian*. Wiesbaden: Otto Harrosowitz.
- Chafe, Wallace L. and Johanna Nichols (eds.). 1986. *Evidentiality: the Linguistic Coding of Epistemology*. Norwood, NJ: Ablex.
- Delancy, Scott. 1982. Aspect, Transitivity and Viewpoint. In *Tense-Aspect: between Semantics and Pragmatics*, ed. by Paul J. Hopper. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Farrokhpey, M. 1979. *A Syntactic and Semantic Study of Auxiliaries and Modals in Modern Persian*. Ph.D. dissertation. University of Colorado.
- Finch, Geoffrey. 2000. *Linguistic Terms and Concepts*. New York: MacMillan.
- Halliday, M.A.K. 1966. Some Notes on Deep Grammar. *Journal of Linguistics*. 2: 56-67.
- _____. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London: Edward Arnold.
- Khanlari, Parviz Natel. 1373 [1994]. *Dastour-e Tarikhi-ye Zaban-e Farsi [A Historical Grammar of Persian]*. Tehran: Tous Publications.
- Jespersen, O. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London: Allen and Unwin.
- Lambton, A.K.S. 1960. *Persian Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John. 1968. *Introduction to Theoretical Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 1977. *Semantics*. 2 Vols. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 1995. *Linguistic Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marashi, M. 1970. *The Persian Verb: A Practical Dissertation*. The University of Texas at Austin.
- Moin, Mohammad. 1346 [1967]. *Farhang-e Farsi [A Persian Dictionary]*. Eighth Reprint in 1992. Tehran: Amir Kabir Publications.
- Nemeth, J. 1962. *Turkish Grammar*. The Hague: Mouton and Co.

- Özdemir, E. 1989. Türkjede Fiillerin Çekinlenişine Toplu Bir Bakış. In A. Levend (Ed.) *Türk Dili Araştırmaları*. Yıllığı. Ankara: Basım Evi.
- Palmer, F.R. 1974. *The English Verb*. London: Longman.
- _____. 1979. *Modality and the English Modals*. London: Longman.
- _____. 1986. *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 2001. *Mood and Modality*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Payne, J. 1997. *Describing Morphosyntax*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rescher, N. 1968. *Topics in Philosophical Logic*. Dordrecht: Reidel.
- Searle, J.R. 1979. *Expression and Meaning: Studies in Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. 1983. *Intentionality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sebuktekin, H and R. College. 1971. *Turkish - English Contrastive Analysis*. The Hague: Mouton.
- Swiereska, Anna. 1991. *Functional Grammar*. London: Routledge.
- Von Wright, E.H. 1951. *An Essay in Modal Logic*. Amesterdam: North Holland.
- Weber, David J. 1986. Information, Perspective, Profile and Patterns in Quechua. In *Evidentiality: the Linguistic Encoding of Epistemology*, ed. by Wallace Chafe and Joanna Nichols: 137-55. New York: Ablex.
- Windfuhr, G.L. 1979. *Persian Grammar: History and State of its Study, (Trends in Linguistics, State of the Art Report No. 12)*. Walter De Gruyter Inc.
- Zahedi, K. 2007. Mood and Modality: Evidence from Modern Persian. *International Journal of Cultural Heritage*. Tehran: Cultural Heritage Organization.